

МЕКТЕПКЕ ШЕКЕМГИ ЖАСТАҒЫ БАЛАЛАРҒА ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ҚАТНАС ЖАСАҰ МӘСЕЛЕСИ.

Б.Темирбеков

Бердақ атындағы Қарақалпақ мәмлекетлик университети
Педагогика ҳәм психология кафедрасы
<https://doi.org/10.5281/zenodo.8409522>

ARTICLE INFO

Qabul qilindi: 25-September 2023 yil
Ma'qullandi: 28-September 2023 yil
Nashr qilindi: 30-September 2023 yil

KEY WORDS

Ўзбекистон Республикасы өз
ғарезсизлигинен ерисип,
демократиялық жәмийет
қурыўда ҳалық билимлендириў
тараўында жаңа ўазыйпалар
пайда болды.

ABSTRACT

Президентимиз өз баянатында «Бизлер өзимиздиң бай ески тарийхымыздағы түп тийкарғы мәдениятымызға қайта айланып, оның ең жақсы тәреплерин қабыл етип раўажландырыўымыз керек» деди. Бул әлбетте билим бериў саласының ең баслы ҳәм тийкарғы басқышы болған мектепке шекемги тәрбия мекемелерине тийисли.

Ўзбекистон Республикасы өз ғарезсизлигинен ерисип, демократиялық жәмийет қурыўда ҳалық билимлендириў тараўында жаңа ўазыйпалар пайда болды.

Президентимиз өз баянатында «Бизлер өзимиздиң бай ески тарийхымыздағы түп тийкарғы мәдениятымызға қайта айланып, оның ең жақсы тәреплерин қабыл етип раўажландырыўымыз керек» деди. Бул әлбетте билим бериў саласының ең баслы ҳәм тийкарғы басқышы болған мектепке шекемги тәрбия мекемелерине тийисли.

Келешек әўладымыз болған жас өспиримлерди ҳәр тәреплеме жетик ҳәм гормоникалық раўажландырыўда инсан психологиясына тийкарлана отырып, биз әпиўайы мәданиятты, көркем психологиялық қатнас, ой-жүргизиў, пикирлеўдиң жаңа усылларын ислеп шығып оларды жас өспиримлер санасына тереңирек сиңдириўимиз керек.

Қатнасық – бул адамзаттың бир-бирине қарым-қатнас жасаўының бир түри болып, оның негизинде инсан физикалық түрде ҳәм руўхый бир-бирин жүзеге шығарады.

Нәресте дүньяға шыққан күнинен баслап анасы ҳәм жақынлары менен психологиялық қатнаста болады. Бул қатнас онда қоршаған дүнья ҳаққындағы түсиникти қәлиплестириўге тийкар салады ҳәм бир-бирин түсинип улыўма тил табысыўға, түсинисиўге ийтермелейди. Усы қатнас арқалы ис-хәрәкет, пикир ҳәм сезимлер менен алмасыў барысы иске асады.

Мектепке шекемги мекемелерде балалар психологиясын үйрениў жас психологиясы бөлимлериниң бири болып, мектепке шекемги жастағы балалардың психологиясына тийисли. Балалар бақшаларында Баланы ҳәр тәреплеме кәмил инсан

етип таярлаў жумыслары алып барылады, яғный физикалық, ақылы хәм психологиялық жақтан раўажланыўына итибар берилиўи керек.

Халық билимлендириў системасының дәслепки буўыны болып есапланған жәмийетлик мектепке шекемги тәрбия балаларды хәр тәреплеме раўажландырыўды, оларды мектепке табыслы оқыўға таярлаўда шаңарақ пенен биргеликте әмелге асырылады. Бул процеске баланы мектепке оқыўға таярлаўда, балалар бақшасы менен мектеп арасында, яғный тәрбияшы менен муғаллим арасындағы байланысты кең түрде раўажландырыў керек. Бул жастағы балалардың анатомиялық-физиологиялық өзгешеликлерин әдетте информацияларды өзлестириў жеке түсиниў ушын жеткиликти дәрежеде болып, баланың өзи ушын керекли болған ақыл мийнетин орынлаўға таяр болады. Бул жаста баланың физиологиялық жақтан раўажланыўы даўам етип, булшық ет системасы қатаяды, суйеклердин қатайыўы даўам етеди, аяқ-қолы раўажланады.

Бул жастағы балалар дыққаты еле жеткилдикли дәрежеде турақлы емин-еркин емес. Ол тез-тез алаң бола береді, дыққаты күшли емес, бир ўақыттың өзінде 1-2 объектке итибар береді. Есте сақлаўы механикалық ядлаўдың жоқары раўажланыў дәрежеси менен ажыралып турады. Бул жастағы балалардың қыял сүриўи бир қанша жақсы раўажланған болып, олардың ақыл мийнети менен шуғылланыўына жақыннан жәрдем береді.

Соның менен бирге адам қаншелли адамлар менен көп жақсы мүнәсибетте болса, онда соншелли интеллектуал сезими раўажланады. Онда адамлар менен психологиялық қатнас жасаў сезимлери оянады. Қарым-қатнас жасап сөйлесиў мүмкиншилигиниң болмаўынан адам тымсырайған жағдайа түседі. Бул әлбетте, балаларға да толық тийисли. Бундай жағдайда баланың иштейи жоғалады, зериге баслайды.

Хәзирги ўақытлары көпшилик шаңарақларда психологиялық қатнас тәрбия барысында хәм өз бетинше тәрбияға да өз тәсирин тийгизеди. Соның ушын оның әдеп-икрамлы мәниси хәм педагогикалық мәдений түри ҳаққындағы мәселе жүдә әҳмийетли болып есапланады.

Психологиялық қатнас жасаў барысында бала өзиниң ең жақсы тәреплерин ашып көрсетиў менен бирге, оның дәретиўшилик қәбилетлигиниң раўажланыўына кең мүмкиншиликлер жаратады. Қатнас арқалы бала адамзат тәрөпинен әсирлер даўамында қәлиплесип келген әдеп-икрамлылық нормаларын өзлестирди. Бул арқалы симпатия, антипатия сезимлери, биргеликли хәрөкет, келисиў уқыплылығы, тилеклеслик хәм дослық қатнас, эстетикалық хәм әдеп-икрам сезимлери қәлиплеседи.

Адамзат қатнасықларында ең мазмунлы хәм түсиникли, тәсирли усыл – бул сөз хәм гәп. Сөйлеў хәм тыңлдаў арқалы адамлар өз-ара гүрриңлесип бир-бирин түсинеди, түсиник хәм елеслериниң, өзлериниң пикирлерин дурыс хәм надурыс екенлигин түсине алады. Сөз бенен бир қатарда адамлардың сезимин билдириўши сессиз тилди пайдаланса болады. Булар нәзер, жест, манера, хәрөкет адамлар бир-бири менен сөйлескенде өзин тутыў мәдениятына сай сулыў, манераларды билиўи тийис, адам бир-бирине жыллы жүзлилик хәм ашыўланыў белгисин, турпайылылық хәм сулыўлықты, жолдасына болған симпатия хәм антисимпатияларды нәзер, жест хәм мимика арқалы билдиреди. Булардың барлығы адамның мәдений психологиялық

дәрежесин билдиретуғын көрсеткишлер. Соның ушын, адамларда басқа адамлар менен қатнас талаптарының қәлиплесиўи әдеп-икрамлылық тәрбияның ең баслы ўазыйпасы саналады.

Көпшиликке белгили балалар бақшасында балалар психологиялық жақтан мәдениятлы қатнаста болыўи ушын жест, мимика, сөз ҳәм сөйлеўлерди бир нешше мәртебе тәкирарлап механикалық түрде ядлайды. Ал буннан соң көнликпелерди автомат рәўиште алған балалар сахналастырылған ойыншықларда бул мимика, жест, сөз сөйлемлериниң мәнисине гейде толық түсинбей пайдаланады. Балалар бул ойыншықларда өзлериниң ишки сезимлерин, жеке қәбилетликлерин көрсете алмайды, себеби олар үйретиўши шынығыўларға сүйенип көнликпелерди автоматластырады.

Психолог Н.Д.Левитованың пикиринше көнликпелерди автоматластырыўдың роли соншелли уллы, ҳәттеки онысыз басқа көнликпелерди меңгерип алыў мүмкин емес.

Жуўмақлап айтқанда жаңаша инсанийлық сыпатта, демократиялық басламада бирге ислесиў психологиялық принциплерди басшылыққа алған жағдайда балаларға психологиялық қатнас технологияларын қолланыў тәрбияшы, муғаллимлер баслама көтерип өрнек көрсетиўи тийис. Қулласы ҳәр бир қатнас, тәрбия жумысы дөретиўшилик пенен жаңаша инсанийлық сыпатына демократиялық тийкарда миллий педагогика-психология талаптарына муўапық жоқары сапада алып барылыўи лазым. Бул жаңа заман талабы.

Әдебиятлар:

1. М.Вохидов «Болалар психологияси» Тошкент 1992
2. Э.Ғозиев «Ёш даврлар ва педагогик психологияси» Тошкент 2004
3. П.Левентуев, А.Аскархужаев, В.Чудновский, М.Вохидов «Болалар психологияси очерклари»
4. Өзбекстан, Қарақалпақстан тәлим ҳаққындағы нызамы
5. Анастасии А. «Психологические тестирование» глава 14 Москва 1982
6. Фролов М.Т. «Перспективы человека» Москва 1978